

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÇEVRE EYLEM PROGRAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Investigation on European Union Environmental Policy and Environmental Action Programs

Ahmet Hamdi AYDIN¹, Ömer ÇAMUR²

Geliş Tarihi: 02.08.2016 / Kabul Tarihi: 17.03.2017

Öz

Çevre sorunları zaman içinde küreselleşmiş ve Avrupa Birliği (AB) politikalarını etkileyerek çevrenin daha ciddi bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır. Avrupa ülkeleri içerisinde çevre bilincinin yerleşmiş olması Birliğin çevre ile ilgili konularda öncü rol almasını sağlamıştır. Avrupa Birliği'nin oluşturmuş olduğu çevre politikalarının üye ülkelere uygulanması ve diğer ülkelere örnek olması yapılan politikaların da önemini artırmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmada öncelikle çevre sorunları ile ilgili temel kavramlara değinilecek ve çalışmanın devamında AB'nin çevre sorunları konusunda üstlendiği rolün ne olduğu ile Birliğin çevre sorunları alanında belirlemiş olduğu ilkeler açıklanmaya çalışılacaktır. Yine bu çalışmada AB'nin, çevre sorunlarının ortaya çıkmasını önlemek ve çevre sorunlarını gidermek amacıyla hazırlamış olduğu çevre eylem programları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Politika, Çevre Politikası, Çevre Eylem Programı, Avrupa Birliği.

-
- 1 Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ahaydin@ksu.edu.tr
 - 2 Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ocamur@bingol.edu.tr

Abstract

Environmental problems have globalized over time and led to more serious consideration of the environment by influencing European Union (EU) policies. Environmental consciousness of European countries provided the Union a leading role in issues related to environment. Determined by European Union, implementation of environmental policies by member countries and their setting an example to other countries have increased the importance of the policies carried out. In this context, firstly will be mentioned the basic concepts related to environmental problems and will try to explain the rule of the EU in environmental problem issues and principles that the Union has identified the field of environmental problems. Again in this work, the EU's environmental action programs which are the designed to prevent and protect the environmental problems will be examined.

Keywords: *Environment, Policy, Environmental Policy, Environmental Action Program, the European Union.*

1. Giriş

İnsanlar binlerce yıldır dünyada yaşamaktadırlar ve günümüze gelene kadar yaşadıkları çevreyi şekillendirmek için çalışmışlardır. İnsanların çevreyi şekillendirme ve kullanma istekleri zaman içinde çevreye zarar vermiştir. Özellikle 20. yy' da sanayileşmenin artması ve beraberinde fosil yakıtların yoğun bir şekilde kullanılması çevreye ciddi zararlar vermiş ve çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunlar günümüzde genel olarak ormansızlaşma, çölleşme, plansız kentleşme, iklim değişikliği, asit yağmurları, biyolojik çeşitliliğin yok olması gibi sorunlardır. Süreç içerisinde ekolojik dengeyi bozan unsurlar insan sağlığını da tehdit eder hale gelmiştir. Çevreyi kirleten temel unsur insandır ve kirlenme sonucu ortaya çıkan dışallıktan da yoğun bir şekilde etkilenmeye başlamıştır. Yaşanan bu sorunların ortadan kaldırılması için insanlar çeşitli politikalar üretmeye başlamışlardır.

Çevre kirliliğinin sonuçları bölgesel veya ulusal değil, küreseldir. Bu nedenle oluşturulması gereken politikaların etkili olabilmesi için tüm ülkeler tarafından ortak olarak uygulanmalıdır. Bu uğurda dünyadaki çeşitli kuruluşlar uygulanması gereken politikalar üretmekte ve uygulanmasına öncülük etmektedirler. Avrupa Birliği de oluşturmuş olduğu politikalar doğrultusunda var olan kuruluşlar arasında önemli bir yere sahiptir.

AB çevre sorunlarına köklü çözümler bulabilmek için çeşitli antlaşmalar imzalamış ve eylem programları oluşturmuştur. AB'nin oluşturmuş olduğu politikalar içinde çevre sorunları önemli bir yere sahiptir. Çevre ile ilgili sorunların sınır tanınamaması ve tüm dünyayı etkileme özelliğine sahip olması, AB'nin çevre sorunları

ile yakından ilgilenmesine neden olmuştur. AB'nin çevre konusunda atmış olduğu adımlar, AB'nin bu konuda öncü bir rol aldığıın göstergesidir. AB'nin üretmiş olduğu çevre politikaları özelde AB'yi, genelde ise tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Bu nedenle AB'nin üretmiş olduğu çevre politikaları var olan çevre sorunlarının giderilmesine yardımcı olmakta ve ortaya çıkması muhtemel çevre sorunlarının da önünü kesmektedir.

Bu çalışmanın amacı, çevre ile ilgili genel kavramlara değinildikten sonra, AB'nin çevre sorunlarını önlemek amacıyla tarihsel süreç içinde imzaladığı antlaşmaların, çevre sorunları konusunda Birliğe üye ülkelerin uyması gereken ve Birliğe üye olmayan ülkelere de emsal teşkil eden ilkelerin ve bu doğrultuda yapmış olduğu çevre politikalarının ve eylem programlarının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, AB'nin çevre konusunda imzalamış olduğu antlaşmalar ile hazırlanmış olduğu eylem programları incelenerek, çeşitli nedenlerle kirlenen çevrenin temizlenmesi ve olabilecek kirlenmelere karşı önlem alınması konusunda yapılan çalışmaların önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. Çevre, Çevre Sorunları, Çevre Politikası ve Çevre Eylem Programları

2.1. Çevre

Çevre kavramı konusunda ortak bir tanım bulunmamaktadır. Bunun nedenlerinin başında onun kapsam olarak çok geniş olması gelmektedir (Tutgut, 2009:1). Çevre kelime olarak Türkçe bir kelimedir. Çevre kavramı sözlükte, kenar, ortam, civar, etraf, bölge, mıntıka, veya çember anlamlarına gelmektedir. Çevrelemek, sınırlarını çizmek; çevirmek, içine almak anlamlarını içermektedir. Çepeçevre, her tarafını sarmak, dolanmaktır (Kaypak, 2013: 19).

Çevre kavramı bu tanımlarla birlikte ele alındığında en geniş anlamıyla, insanlar ve tüm diğer canlı varlıklar ile beraber doğanın ve doğadaki öğelerin bütünüdür (Bayazıt Hayta, 2006: 361). Çevre, ekonomik, kültürel ve doğal değerlerin bir bütün olarak ele alınması, bunlar arasındaki karşılıklı etkileşimin gözetilmesi, canlı ve cansız varlıklar ile, canlı varlıkların bütün eylem ve davranışını etkileyen kimyasal, fiziksel, biyolojik ve toplumsal nitelikteki etkenlerin bütünü olarak değerlendirilmesini içermektedir (Arat ve Türkeş, 2002:2). Çevre bizlerin de içinde bulunduğu tüm canlı ve cansız varlıkların birbirleri ile ilişkilerine verilen isimdir (Uslu ve Erkan, 2015:2013). Yani çevre, insanların ve diğer canlıların ortak varlığını oluşturan bir bütündür (Karabıçak ve Armağan, 2004: 207).

2.2. Çevre Sorunları

Çevre sorunları, insanların gerçekleştirmiş oldukları çeşitli faaliyetler sonucunda çevresel değerlerin zarar görmesi anlamına gelir (Kaypak, 2013: 19).

İnsanların bitmek bilmeyen ihtiyaçlarını karşılamak için yaşadığı değişimler içinde bulunduğu çevreyi de etkilemiş ve değiştirmiştir (Öztürk ve Zeyimoğlu Öztürk, 2015: 117). Çevre sorunları, genel olarak insanların doğaya müdahale etmeleri ve doğadan faydalanmaları sürecinde çevreye verdikleri olumsuzluklar olarak ifade edilebilir. Bu tanım kavram olarak klasik çevre sorunları şeklinde nitelendirilen (Yılmaz vd., 2005: 16) sanayileşme, nüfus artışı ve kentleşme gibi faktörlerin etkisiyle önemli boyutlara ulaşmış ve ciddi bir tehdit haline gelmiştir (Can, 2016: 58). İnsanların yaşadıkları dünya etkileşimi sonucu doğayı kendi çıkarları uğruna acımasızca kullanmaları çevre konusundaki tahribatları her gün artırmış (Erol ve Uzun, 2016: 17) ve insanoğlunun doğa ile ilişkisinde, neredeyse bütün dengeler doğanın aleyhine gittikçe bozulmaya başlamıştır. İnsanlığın sahip olduğu üretim, yöntem ve mekanizmaları karşısında doğanın kendini koruma ve yineleyebilme imkanları oldukça güçleşmiştir. Bu bozulma bazı yerlerde neredeyse tamamen geri dönülmez bir hal almıştır (Baykal ve Baykal, 2008: 4).

Çevre sorunlarının günümüzde bölgesel bir sorun değil, bütün toplumları etkileyen küresel bir sorun niteliğinde olduğu gerçeği anlaşılmıştır. (Kılıç, 2001: 131). Bu nedenle çevre sorunlarının çözümünde devletler günümüzde tek başlarına yeterli olamamaktadırlar (Sönmezoğlu ve Erler Bayır, 2012: 249). Çevre sorunlarının nitelik olarak sınır tanımaması, sorunların çözümünde işbirliğini ve eşgüdüm ortamını zorunlu kılmaktadır. Bu nedendir ki, konu çevre sorunları olduğunda, otoritenin düzenleyici etkisine ihtiyaç duyulması gerekmektedir. Çevre sorunlarının ekonomik kaidelerden daha hızlı, sınırların da ötesi bir dinamiğe sahip olması, çevre alanında birçok uluslararası anlaşmasının imzalanmasına, çevreyi korumayı amaçlayan örgütlerin doğmasına ve küresel ortaklık zemininde yeni bir anlayışın oluşmasını sağlamıştır. Dünyadaki birçok ülkenin bir araya gelerek, ortak kullanım alanları olan çevre üzerine politika üretme ihtiyaçları bu sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Kaypak, 2013: 18).

2.3. Çevre Politikası

Politika, kelime anlamıyla, devletin gerçekleştireceği faaliyetlerini içerik, yöntem ve amaç olarak düzenleme ve gerçekleştirebilme esaslarının bütünü, siyaset, davranış biçimi ve düşünce yapısı olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Çevre ile ilgili politikalar ise, çevreyi bir bütün olarak güvenceye almak, çevresel değerlerin sürdürülebilirliğini sağlamak, insanların gerçekleştirmiş oldukları üretme ve tüketme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan zararları ortadan kaldırmak için gerekli hedefleri belirlemek ve belirlenen hedeflere ulaşabilmek için alınması gereken tedbirler ve bu tedbirlerin getirdiği maliyetlerin paylaşımı ile ilgili bir kavramdır (Ulucak, 2013: 2). Ülkelerin çevre konusundaki hedef ve tercihlerini belirleyen çevre politikaları, çevresel sorunların çözümünde alınması gereken önlemlerin ve benimsenmesi gereken ilkelerin tümünü kapsamaktadır (Budak, 2000: 22). Yine

çevre politikası kavramı, bütün ülkelerin tek başlarına ya da birlikte çevre ile ilgili hedeflerini, tercihlerini ve çözüm yöntemlerini belirledikleri bir yol haritasıdır (Taytak ve Meçik, 2009: 255).

Çevre politikaları yapı itibariyle sadece çevreyi doğrudan korumaya yönelik bir alan değil, şehircilik, sanayi, hukuk, maliye, politikalarıyla da yakından ilgilidirler. Zikredilen alanlarda düzenlemeler yapılırken çevre politikalarının dikkate alınması ve onlarla uyum sağlanması gerekmektedir (Mutlu, 2006: 63). Bu bilgilerin yanı sıra çevre politikası kavramının üretim sürecinde sadece metot ve kalite ile ilgili olmadığı, aynı zamanda halk sağlığı ve çevresel kaynakların korunması anlamına gelen çevre kalitesiyle de ilgili siyasal ve yönetsel kararlar bütünü şeklinde tanımlanabilir (Toprak, 1989: 91). Yapılan tanımlar ışığında çevre politikası kavramı, bireylerin sağlıklı çevrelerde yaşamalarının sağlanması, toplumun sahip olduğu çevresel değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve bunların uygulanma sürecindeki iş yükünün paylaşılmasında toplumsal adalet ilkesinin esas alınarak hareket edilmesini sağlayan geleceğe yönelik belirlenmesi gereken önlemler ile ilkeler bütünü temsil etmektedir (Demiral, 2000: 20).

Çevre politikalarının temel amacı, insanlara sağlıklı bir yaşam alanının sağlanması ve insanlık onuruna yakışır bir çevrede yaşama garantisinin verilmesidir. Yine hava, toprak, bitki, su ve hayvanların varlıklarının devam ettirilmesi ile toplumun sahip olduğu çevresel değerlerin geliştirilmesi ve korunması, bu alanda ortaya çıkan tüm olumsuzlukların ortadan kaldırılması ile çevre politikası uygulamalarının gerekli kıldığı yükün dağılımında, toplumsal adalet ilkelerine uygunluğun sağlanmasıdır (Yalçın, 2009: 301). Toplumun çevreye verdiği değerlerin yükseltilmesi, bu alandaki sorunların çözülmesi ve çevrenin koruma altına alınarak iyileştirilmesi, toplumun tüm kesiminin çevresel politikaların oluşturulmasına ve uygulanmasına bilinçli bir şekilde katılımlarının sağlanması önemlidir. Çevre politikaları çevreye nasıl bakılması gerektiğini gösteren, çevrenin yaşamı ve yönetimini hedefleyen, ortaya geniş görüşlülük koyan anahtar niteliğindeki bir uygulama aracı olmuştur (Yalçın, 2009: 298).

Çevresel politikalar ile ilgili çözümler üretilirken ortaya çıkan sorunları farklı şekillerde ele almak mümkündür. Sorunların tek başına değerlendirilmesi; sorunların teker teker ele alıp ayrı çözümler aranmasıdır. Ülke bütünlüğü içinde bakılması; tüm çevresel sorunların temelini oluşturan, ülkenin yerleşme düzenini uzun bir süreçte değiştirmeyi amaçlayan politikalar uygulamakla mümkün olmasıdır. Küresel bütünlük içinde bakılması; dünya genelinde uluslararası düzenlemeler doğrultusunda hareket edilip, sistematik bir şekilde bakılmasıdır. Soruna bakış açısı tümünden bütüne doğru yönelmiştir (Kaypak, 2013: 22-23).

Çevre sorunları genellikle küresel olan sorunlardır. Deniz ve okyanuslardaki kirlenme, ozon tabakasındaki incelme, asit yağmurları, biyolojik çeşitliliğin yok

olması, tropik ormanların zamanla yok olması gibi çevre sorunları bütün dünyayı ilgilendiren önemli küresel çevre sorunlarından. Hiçbir ülkenin bu sorunların ortaya çıkaracağı etkilerinin dışında kalma şansı yoktur (Mathews, 1991; Akt., Öztunç, 2006: 8). Bu nedenle ülkeler ilk başta ulusal çapta, daha sonra ise küresel ölçekte çevre politikaları oluşturmaya başlamışlardır. Küresel çevre politikası kavram olarak, dünyadaki ülkelerin çevre ile ilgili tercihlerinin ve hedeflerinin belirlenmesini ifade etmektedir (Budak, 2000: 31). Küresel çevre politikaları, çevreyi uluslararası alanda garantiye almak, çevresel değerlerin varlığını devam ettirebilmek, üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu ortaya çıkan zararları giderecek hedefleri belirlemek ve belirlenen hedeflerin uygulanması için alınması gereken önlemlerin getirdiği maliyetlerin nasıl paylaşılacağına belirlenmesi ile ilgili bir kavramdır (Mutlu, 2006: 63).

Çevre politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında sırasıyla tanımlama-teşhis, düzenleme-planlama, uygulama ve denetim aşamaları yerel, bölgesel, ulusal olmak üzere uluslararası özellikler de dikkatte alınmalıdır. Çevre politikaları kentleşme ve ekonomik kalkınma politikaları, toplumsal ve yönetsel politikalar arasında tutarlılığın ve eşgüdümün sağlanması gerekmektedir. Stratejik olarak çevre politikaları değerlendirildiğinde ilk müdahale için gerekli fakat katkısı sınırlı olan ıslah edici politikalara karşı önleyici-engelleyici çevre politikaları uygulanmalıdır. Mantıklı olan, kirlilik nedenlerinin doğru teşhisini yapmak, doğal kaynakların ve kentsel çevrenin korunarak geliştirilmesine yönelik stratejiler geliştirmek, bu doğrultuda planlar yapmak ve uygulanmaktır (Palabıyık, 2004: 252).

2.4. Çevre Eylem Programı

Çevre Eylem Programları, hukuksal anlamda bağlayıcılığı olmayan fakat politik anlamda bazı belirli niyetler ortaya koymaya çalışan çalışmalar olarak değerlendirilebilirler. Avrupa Komisyonunca oluşturulan ve uygulanan Çevre Eylem Programları, düzenleyici araçların, yatay önlemlerin ve mali destek mekanizmalarının geniş bir biçimde ve bunların birleşimlerini sağlamak amacıyla oluşturulmuşlardır (Durmaz, 2004: 7).

Avrupa Birliği 1970'lerden sonra çevre konusuna daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu önemin sonucunda 19-20 Ekim 1972 yılında hükümet başkanlarıyla yapılan çevre toplantısında çevre ile ilgili eylem planlarının yapılması çağrısında bulunmuştur (Ulukent, 2010: 34).

Hazırlanan eylem planları; kirliliğin temizlenmesi yerine önceden önlenmesi, karar almadan önce çevrenin göz önünde bulundurulması, ekolojik dengenin korunması, çevre ile ilgili bilimsel çalışmaların geliştirilmesi, kirliten öder ilkesinin uygulanması, ülkelerin diğer ülkeleri kirletmemeleri, Birliğe üye ülkelerin geliştirdikleri politikaların diğer ülkelerin çevre ile ilgili politikalarına zarar vermemesi,

uluslararası alanda çevreyi korumanın desteklenmesi, çevre eğitiminin zorunlu hale getirilmesi, çevre koruma ile ilgili sınırların en iyi şekilde belirlenmesi ve ulusal çevre önlemlerinin birlik önlemleri ile uyumlu olması ilkeleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır (Kılıç, 2001: 142).

3. Avrupa Birliğinin Çevre Politikası

Avrupa Birliği, ekonomi, siyaset, sanayi, dış politika ve yurttaş haklarını içeren, bir çok alandan oluşan bütünleşmenin ileri bir biçimidir. 1951’de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu kuran Paris Antlaşması, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nu kuran Roma Antlaşması, 1986’da Avrupa Tek Senedi ve 1992’de Maastricht Avrupa Birliği Antlaşmaları; birliğe üye olan devletleri, ilgili devletler arası tarihi anlaşmalardan daha sıkı bir şekilde birbirine bağlayan Avrupa Birliğinin hukuki temellerini oluşturmaktadır (Arat ve Türkeş, 2002: 10).

Yapısı itibariyle AB’nin bir birlik olabilmesi için bütün üye devletlerin her alanda birbirleri ile tam uyum içerisinde olmaları gerekmektedir. Çevre konusu, her türlü ekonomik ve siyasal alanda bir sınırın olmamasının yanı sıra çevre kirliliğinin de bir sınırının olmaması ve her geçen gün daha önemli bir tehdit halini alması nedeniyle öncelikli konulardan biri olmuştur (Çokgezen, 2007: 92).

AB, küresel çevre sorunlarıyla ilgili sistematik bir şekilde mücadele eden ve politika üreten en önemli kuruluşların başında gelmektedir. Çevre sorunları alanında birliğe üye olan ülkeler ve birliğe üye olmayan ülkelere dair çevre politikaları oluşturma hususunda AB önemli bir yer tutmaktadır. AB, sahip olduğu standartlar ve kurallar yoluyla ve birliğe üye olmayan diğer devletler ile yoğun ilişkiler kurarak çevre konusuna büyük oranda etki etmektedir. Bu anlamda birlik, uluslararası düzeyde standartlar belirleyen ve diğer ülkeleri de sürdürülebilirlik politikalarıyla bir araya getiren ve yönlendiren bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Yalçın, 2009: 303-304).

Tarihsel süreçte Avrupa Ekonomik Topluluğunun kurucu anlaşması olan Roma Antlaşmasında çevre ile ilgili doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır (Sarıkaya, 2004: 1). Bu nedenle AB çevre politikalarının çok eskilere dayanan bir tarihinin olduğu söylenemez (Duru, 2007: 2). AB’nin çevre sorunları alanında faaliyet göstermesinin temelinde ekolojik, ekonomik ve politik pek çok neden vardır. 1960’lı yılların sonlarına doğru Avrupa’da, ortaya çıkan çevre sorunlar ve bunların çözümü için üye devletler tarafından geliştirilen önlemlerin, Topluluk Ortak Pazarının düzenli işleyişini bozması ekonomik nedenlerin başında gelmektedir. Yine topluluk çapında büyük çevre sorunlarının çevre bileşenlerinin her birinde ortaya çıkmaya

başlaması da etkili olmuştur. Bununla birlikte bir üye devlette ortaya çıkan kirlilik diğer üye devletleri de sınır tanımaksızın etkileyebilmektedir. Çevresel konuların ele alınması, Topluluk ilgi alanları olan tarım, tek pazar, ulaştırma, sanayi, enerji ve toplum politikalarıyla da yakından bağlantılıdır (Palabıyık, 2004: 391). Sayılan bu nedenlerden dolayı ve dünyadaki gelişmeler doğrultusunda 1970’li yıllarda AB’de önem kazanmaya başlayan çevre ve doğal kaynakların korunması sorunu, Birlik düzeyinde çevre ile ilgili politikalar geliştirilmesinin başlangıcı olmuştur (Aytuğ, 2014: 3).

1980’lerden bu yana AB’nin doğal kaynaklar ve çevrenin korunması konusundaki politikalarının önemi artmıştır. Değınilen dönemde, çevreye zarar verebilecek tehditlerin ve çevrede meydana gelen bozulmanın kontrol edilebilmesinin çok uzak bir ihtimal ve çok zor olduğu anlaşılmıştır (Sarıkaya, 2004: 1). Çevreye yönelik tehditlerin engellenmesi ve kontrol altına alınması ile çevresel bozulmanın engellenmesi amacıyla Avrupa düzeyinde güçlü bazı düzenlemelerin yapılması gerekmiştir. Bu süreçte çevrenin korunması bir yandan Avrupa düzeyine ve uluslararası seviyeye taşınırken, diğer yandan özellikle kirlilik problemleri çevre politikası kapsamında önemli hale gelmiştir (Çokgezen, 2007: 92). 1987 yılında Avrupa Tek Senedinin yürürlüğe girmesi ile Kurucu Antlaşmalara topluluğun çevre sorunları konusunda adım atmasına açık bir şekilde yetki verilmesi ile ilgili maddeler dahil edilmiştir. 1993 yılında Maastricht Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile çevre konusunda var olan politika alanlarından bazıları güçlendirilmiştir (Öztunç, 2006: 20).

3.1. Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Hedefleri

Üye ülkelerin bir bütün olarak refah içinde ve daha kaliteli bir şekilde yaşamalarını sağlamak AB’nin öncelikli görevlerindedir. Bu yüzden AB insan sağlığı için çok önemli bir yere sahip olan olan çevrenin ve doğal kaynakların korunması konusunda ilgisiz davranmamıştır. Birliğe üye ülkelerin geliştirmiş oldukları farklı politikalardan dolayı yaşam koşullarının da farklı düzeylerde ve şekillerde olması, üye ülkeler tarafından tasvip edilmeyen siyasi bir durumdur. Hiç şüphesiz bu alanda çevre kirliliğinin siyasi sınır tanımaması en temel gerekçelerden biridir. Çevre sorunlarının bu sınır tanımazlığı birliğe üye ülkeleri ortak hareket etmeye zorlamış ve çevre konusunda ortak politika ve hedeflerin belirlenmesini zorunlu kılmıştır (Alım, 2006: 602).

Çevre konusunda politika üretmeye 1972 yılında başlayan Avrupa Birliği’nin; problemin kaynağında çözülmesi, ekolojik dengeyi bozucu faaliyetlerden uzak durulması, önleyici çevre koruma politikalarının benimsenmesi, doğal kaynak kullanımını en aza indirecek sistemlerin kabul edilmesi, çevre politikasının ekonomik ve sosyal kalkınma ile bütünlük arz etmesi, kirlüten öder prensibinin benimsenmesi (Özsoy, 2003: 3), atılacak tüm adımlarda çevrenin düşünülmesi, kirliliği ortadan

kaldırılması, azaltılması ve önlenmesi (Bayram vd., 2011: 34), insan sağlığının korunması, çevre kalitesinin yükseltilmesi, doğal kaynakların mantıklı bir şekilde kullanılması, hem bölgesel hem de küresel çapta çevre sorunları ile ilgili tedbirlerin alınması (Dikmen, 2005:580), mevcut ve gelecek nesiller için çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın başarılı bir şekilde geliştirilebilmesi AB çevre politikalarının temel hedeflerindedir (Akdur, 2005: 211).

3.2. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Temel İlkeleri

Çevre sorunları ile mücadele konusunda Avrupa Tek Senedinin 130R maddesinin ikinci fıkrası AB'nin alması gereken tedbirlerin dayandığı ilkeleri belirlemiştir. Bu maddeye göre, Topluluk, “kirleten öder”, “ihtiyat ilkesi” ve “kaynaktanda önleme” ve ilkelerini göz önünde tutmaktadır. (Bayram vd., 2011: 34). Yine İşbirliği İlkesi (Karacan, 2002: 3) ve Bütünleyicilik (İKV, 2014: 26) AB çevre politikasının temel ilkelerindedir.

3.2.1. Kirleten Öder İlkesi

Kirleten öder ilkesi, kirliliği önleme, kontrol etme, temizleme ve ilgili maliyeti karşılamayı gerektiren ilkedir. İlkenin temel hedefi maliyetin tahsis edilmesi ve içselleştirilmesidir (Grossman, 2007: 1). Bu ilke, çevre sorunlarının küresel anlamda konuşulmaya başlandığı ve çözüm arayışlarına girildiği 1970’li yılların başında Ekonomik işbirliği ve Kalkınma Teşkilatı tarafından ele alınmış ve yapılan birçok toplantı ile alınan kararlarda yer alarak gelişimini sürdürmüştür. Kirleten öder ilkesinin temel amacı, ülkeler arasında çevre konusunda koordinasyon oluşturmak ve çevrenin korunmasında farklı politikalar uygulayarak ortaya çıkabilecek rekabet avantajlarını değerlendirmek ve ticaret akımlarında oluşabilecek sapmaları en aza indirmektir (Ulucak, 2013: 3).

Bu ilke, Topluluk çevre politikasının temel taşı niteliğindedir. Bu ilke ile, kirletenlere kirlilik maliyetlerinin ödetilmesi, ilgili tarafları kirliliği azaltmaya ve doğayı daha az kirleten ürünler ve teknolojiler üretmeye teşvik edilmesi amaçlanmaktadır (Sarıkaya, 2004: 3).

3.2.2. İhtiyat İlkesi

İktisadi boyutuyla ön plana çıkan kirleten öder ilkesine karşılık ihtiyat ilkesi daha çok hukuki boyutuyla ön plana çıkmaktadır. ÇED uygulamaları ihtiyat ilkesi amacına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. İhtiyat ilkesi ilk kez Maastricht Antlaşması'na dahil edilmiştir. Bu ilke, gerçekleştirilecek bir faaliyetin çevre ile ilgili zararlı ya da olumsuz bir sonuç ortaya çıkaracağı konusunda ciddi bir şüphe varsa, bu alanda yapılacak bilimsel bir araştırmanın sonucunun beklenmesi ve gerekli önlemlerin alınması anlamına gelmektedir (Küçükaya, 2008: 79).

Tehlikeden korunma işi, bir zarar olasılığının saptanmasıyla başlar. Bu ilkenin düşünülebilen tüm işlevleri simgelediği savunulabilir. Çünkü koruma işi bir zararın ortaya çıkma olasılığının saptanmasıyla başlar (Memiş, 2014: 39). İhtiyat ilkesi, çevre ile ilgili ortaya çıkabilecekleri önceden tahmin etmeyi ve doğal kaynaklar ile ekolojik dengenin güvence altına alınmasını hedeflemektedir (Karacan, 2002: 3).

3.2.3. Kaynaktan Önleme İlkesi

Kaynaktan önleme ilkesi, çevreye zarar veren her şeyin kaynağında önlenmesi (Küçükaya, 2008: 81) veya sorunlarının oluşma aşmasında müdahale etmeyi öngörmektedir (Şeren ve Dedebeğ, 2013: 3). Bu ilke mümkün olan en erken aşamada, kirliliğin kaynağında engellenmesine ilişkin olup, çevre kirliliğinin yayılmasının önlenmesi amaçlanmaktadır (Çerçi, 2011: 21). Örneğin atık sektöründe, atık miktarının sınırlandırılması için, atığın mümkün olduğu kadar üretim yerine yakın yerlerde yok edilmesi gerekmektedir (Küçükaya, 2008: 81). Toplumun çevre politikaları, çevreye zarar verebilecek durumların henüz kaynaktan önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Toplumun sahip olduğu mevzuat bu ilkeyi, özellikle belirlenen emisyon standartlarının belirlenen çevre kalite ölçütlerini geçtiği atık ve su sektöründe uygulamaktadır (Sarıaya, 2004: 3).

3.2.4. İşbirliği İlkesi

İşbirliği ilkesi uluslararası alanda kirliliğin önlenmesi için etkili olabilecek çok önemli ilkelere biridir. Çevre ile ilgili sorunların etki alanlarının ulusal değil de uluslararası olması, çevresel politikaların uygulanması ve başarılı olması için ulusal ve uluslararası ölçekte işbirliği yapılmasını ve gerekli koordinasyonun sağlanmasını gerekli kılmaktadır (Mutlu, 2006: 64). Bu ilke ile yerel yönetim birimlerinin ve merkezi hükümetin, ticaret, turizm ve sanayi sektörlerindeki temsilcilerle işbirliği yapmaları gerekmektedir (Toprak, 2006: 153).

Bu ilke çevre sorunlarının ortadan kaldırılmasında devlet ile toplumun birlikte hareket etmesini, gerekli çözümlerin bulunması için herkesin katkı sağlaması gerektiğini benimsemektedir. Özellikle, politikaların oluşturulmasında planlama ve ilgili mevzuatın hazırlanması ve bunların uygulanması konusunda kamuoyunun katılımını gerekli kılmaktadır (Budak, 2000: 32-34).

3.2.5. Bütünleyicilik İlkesi

AB Anlaşmasının 6. maddesi uyarınca çevre koruma politikalarının toplumun faaliyetleriyle bütünleştirilmesi ile ilgili kavramdır (Orkunoğlu ve Bilgin, 2010: 87). 1980'li ve 1990'lı yıllarda çevre politikalarının değişime uğramasıyla birlikte,

çevrenin diğer politika alanlarını etkilediği gibi bu alanların da çevreyi etkilediği fark edilmiş, daha bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmuş ve bütüncül ilkesi ortaya çıkmıştır (Çerçi, 2011: 21).

Entegrasyon ilkesi olarak da adlandırılan bu ilke, iç entegrasyon ve dış entegrasyon olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Çevreyi koruma gereksiniminin diğer politika alanlarının şekillenmesinde ve yürütülmesinde dikkate alınması dış entegrasyonu, herhangi bir madde veya faaliyetin belirli bir çevresel öge üzerinde değil de bir bütün olarak çevreye olan etkilerinin göz önünde bulundurulmasının gerekliliği ise iç entegrasyonu ifade etmektedir (Güneş, 2011: 269).

3.3. Avrupa Tek Senedi ve Çevre Politikası

Avrupa Topluluğu antlaşmasından sonra 1987 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi Antlaşmasına kadar çevre ve çevre sorunları ile ilgili somut bir adım atılmamıştır (Tsebelis ve Kalandrakis, 1999: 124-125). Temmuz 1987 tarihinde Avrupa Tek Senedinin yürürlüğe girmesiyle AB, çevre üzerine belirlenen üç program halinde; hava kalitesinin korunması, su kalitesinin korunması, atıkların kontrolü ve yönetimi, flora, fauna ve peyzajın korunması, kimyasalların kontrolü, ve gürültünün sınırlandırılması konularında normlar kabul etmiştir. 1987 yılından sonra AB çok sayıda uluslararası çevre sözleşmesinin de tarafı olmuştur. Bu Antlaşma ile çevrenin korunması ve Birliğin yapacağı politikaların bir bileşeni olduğu ifade edilmiş (Gençalp ve Gürsoy, 2016: 220) ve birliğin kuruluş antlaşmasında değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik ile topluluk konseyine çevrenin korunması konusunda tedbir alma ve üst düzeyde korumayı esas alma yetkisi verilmiştir (www.mevzuatdergisi.com, 25.12.2014). Avrupa Tek Senedinin 130R, 130S ve 130T maddelerinde, çevresel kalitenin iyileştirilmesinden ve korunmasından, insan sağlığının korunmasına katkıda bulunulmasından, doğal kaynakların ihtiyatlı ve akılcı kullanılmasından, farklı bölgelerdeki çevresel koşullardan, bölgelerin bir bütün olarak kalkındırılmasının sağlanmasından ve oluşturulacak çevre politikalarının avantaj ve dezavantajlarından söz edilmektedir (Lavrysen, 2002: 18).

Tek Senedin 100A maddesinde ortak çevre politikası ile ilgili önemli bir kuralı yer almaktadır. Bu maddede, ortak pazara ulaşma amacıyla Konsey'in, çevre koruma ile ilgili bir konuda oybirliği ilkesi yerine nitelikli çoğunluk ilkesi ile karar alabileceği yer almaktadır. Yine bu maddede, Komisyon'un güvenlik, çevre koruma, sağlık ve tüketici koruma ile ilgili alanlarda karar alırken ileri düzeyde korumanın temel alınacağı yer almaktadır. Tek Senette ayrıca, bireysel olarak üye ülkelerin ve bir bütün olarak Topluluğun çevre sorunlarını ortadan kaldırmak için ilgili uluslararası örgütlerle ve üçüncü ülkelerle işbirliği yapabileceğine yer verilmiştir. Bunun yanında üye ülkelerin, Tek Senetle belirlenen kurallar doğrultusunda, daha iyi koruma tedbirleri alabileceğinden bahsedilmektedir (Duru, 2007:3).

Avrupa Tek Senedi, imzalandığı tarihe kadar bir türlü somut adım atılamayan çevre konusunda artık birşeylerin yapılması gerektiğini gözler önüne seren bir antlaşmadır. Bu antlaşma, çevre konusunda somut adımlar atılmaya başlanmasına karar verilmesi açısından önemli bir antlaşmadır.

3.4. Maastricht Antlaşması ve Çevre Politikası

1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu antlaşma ile çevreyi koruma konusu birliğin amaçları arasına dahil edilmiştir (Lavrysen, 2002:19). Roma Antlaşmasına düzenlemeler getiren Antlaşma çevreyle ilgili olan 130R, 130S ve 130T maddelerinde tekrar düzenleme yapmış ve ortak çevre politikasının oluşturulacağından bahsetmiştir. Maastricht Antlaşması, ortak çevre politikası konusunda köklü değişikliklere yer vermemiş, sadece bazı konuları daha ayrıntılı bir şekilde düzenlemiş ve yeni konular üzerine odaklanmıştır (Duru, 2007: 3). Yine bu antlaşma ile çevre politikalarına ilişkin konularda nitelikli çoğunluk seçim sistemini uygulamaya koymuştur. Bu değişiklikteki amaç topluluk kararlarının oybirliği ile alınması kuralının çevre sorunlarında uygulanmayarak sorunların daha hızlı bir şekilde çözülmesi amacını taşımaktadır (Aksoy ve Şentürk, 2013: 255).

Maastricht Antlaşması'nda çevre ile ilgili maddeler aşağıdaki gibi ortaya konabilir: (Küçükaya, 2008: 72)

- Avrupa Birliği Antlaşması'nın temel amacı enflasyonsuz, istikrarlı, çevreyle uyumlu bir büyümeyi gerçekleştirmektir.
- Tedbirlilik ilkesi, sebebiyet verme ilkesi ve bütünleşme ilkesi Antlaşmanın yer verdiği ilkelerdir.
- Çevrenin korunması ve muhafaza edilmesi, insan sağlığının korunması, kaynakların korunması, kalitenin iyileştirilmesi ve küresel çevre sorumluluğu çevre korumanın temel amaçlarındandır.
- Yetkililik, Birliğin üye devletler düzeyinde amaçlara yeterince ulaşamadığı ve Birlik düzeyinde daha iyi ulaşılabildiği sürece, yetkilidir.
- Karşılıklı olarak kabul ve onaylama, standartların uyumlaştırılması, hukuksal benzeşim, sağlık, güvenlik, çevre koruma, tüketicinin korunması alanlarında yüksek koruma düzeyi ortak pazarda çevre koruma ilkelerindedir.

Maastricht Antlaşması ile çevreyi koruma olgusu AB'nin temel amaçları arasına girmiştir. Çevre ile ilgili maddeler incelendiğinde bu Antlaşmanın çevre koruma ilkeleri doğrultusunda ele alındığı ve çevre kalitesinin artırılması ile ilgili adımlar atılması gerektiğini göstermektedir. Yine çevre ile uyumlu bir büyümeyi ön plana çıkaran Maastricht Antlaşması, yapılacak ekonomik faaliyetlerde çevrenin dikkate alınmasını veya çevreye duyarlı üretim yapılmasını sağlamaktadır.

3.5. Amsterdam ve Nice Antlaşması Çevre Politikası

1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşmasıyla, ileri derecede çevre kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi, uyumlu ve dengeli sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi gibi önemli değişiklikler Topluluğun genel amaçları arasına girmiştir (Aksoy ve Şentürk, 2013:255). Antlaşmanın 2. maddesi, tek pazar ve para birliği ile ilgili tedbirler alınırken, çevrenin korunmasının ve kalitesinin ileri düzeyde iyileştirilmesinin dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Antlaşmanın 6. maddesi, çevreyi koruma ihtiyacının ve özellikle sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi için, Topluluğun tedbirler ve bu alandaki politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasının entegre edilmesi gereği ele alınmıştır (Sarıkaya, 2004:1-2). Genel olarak çevre politikasında köklü değişiklik barındırmayan Amsterdam Antlaşmasında bazı konular daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve Birliğin çevre konusunda etkisi artırılmak istenmiştir (Duru, 2007:4).

Nice Antlaşması 7-8 Aralık 2000 yılında yapılan zirve sorucunda imzalanmıştır. Bu anlaşmada çevre ile ilgili normlar daha belirgin konuma getirilmiş ve daha üst düzeye çıkarılmıştır. Çevrenin korunması konusunda yapılan düzenleme, “doğrudan ve dolaylı biçimde su kaynaklarının kullanımını etkileyen su kaynaklarının yönetimine ilişkin nicel önlemlerin”, eklenmesi ve “atıkların yönetimi haricinde arazi kullanımı” ibaresinin önceki metinlerden çıkarılması şeklinde gerçekleşmiştir. Su kaynaklarının yönetimi ile ilgili alınan kararda “su kaynaklarının varlık düzeylerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek konularda Birliğin karar alma sisteminde esas olan oy birliği” yerine “nitelikli çoğunluk” ilkesi benimsenmiştir. Ayrıca Antlaşmayı imzalayan AB ülkeleri, birlik çerçevesinde çevre korumanın geliştirilmesinde ve küresel düzeyde aynı hedefe yönelik uluslararası çabalarda, AB’nin öncü bir rol oynamasında kararlıdır, denilmektedir (kamuyonetimi.ksu.edu.tr).

1999-2000 yıllarında yürürlüğe giren bu Antlaşmalar çevre korumanın artık sürdürülebilir bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Nice Antlaşması ise dünyada tükenmekte olan su kaynaklarının korunması üzerine odaklanmıştır.

3.6. Lizbon Antlaşması ve Çevre Politikası

Lizbon Antlaşması, Avrupa Birliğine üye ülkeler tarafından 13 Aralık 2007’de imzalanmış ve 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Kaygısız, 2012: 94-95). Yaşadığımız yüzyılda gündemi meşgul eden önemli maddeler arasında bulunan çevre, iklim değişikliği, enerji ve terörizmle mücadele ile ilgili konular, antlaşmada yer alan temel konulardandır (Özler, 2009: 1).

AB çevre politikalarının temelini oluşturan ilkeleri bütünlük içerisinde görebilmek için, AB’nin kurucu antlaşmalarına ek olarak Lizbon Antlaşması’na da bakmak gerekmektedir (Duru, 2007: 4). Lizbon antlaşması AB amaçlarının çevreyi

koruma seviyesini yükseltmiş ve AB üyelerinin çevre politikalarını uygulama ve finanse etmelerini öngörmüştür (Papadaki, 2012:151). Antlaşmanın çevre ile ilgili maddesinde Birliğin çevre politikasının; çevresel kalitenin geliştirilmesi, sürdürülmesi ve korunması, doğal kaynaklardan makul ve mantıklı bir şekilde yararlanılması, insan sağlığının korunması, hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde çevre sorunlarının ortadan kaldırılması amaçlarına yönelik olduğu belirtilmektedir. İlgili maddenin ikinci fıkrasında, Birliğin sahip olduğu çevre politikalarının, farklı koşullar göz önünde bulundurularak çeşitli bölgelerde yüksek seviyede koruma hedeflediği belirtilmektedir. Buna maddeye göre, Birliğin ortak çevre politikaları, önleyici tedbirlerin alınması, ihtiyat ilkesi, kirleten öder ilkesi ve çevresel zararın kaynağında giderilmesi üzerine kuruludur. İlgili maddenin üçüncü fıkrasında, çevre politikalarının oluşturulmasında uygun teknik ve bilimsel verilerin kullanılması, farklı bölgelerdeki farklı koşulların göz önünde bulundurulması, harekete geçmenin veya geçmemenin ortaya çıkarabileceği olası zararların ve yararların belirlenmesi ile Birliğin sosyal ve ekonomik gelişimi ve Birlik içerisindeki farklı bölgelerin gelişiminin dengeli bir şekilde gerçekleşmesi için dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Son fıkrada Birliğin, çevre sorunlarının çözümünde ilgili uluslararası örgütlerle ve üçüncü ülkelerle işbirliği yapılmasından bahsedilmektedir (Duru, 2007: 4-5).

AB Anayasası olarak nitelendirilen Lizbon Antlaşması, AB'nin çevre ile ilgili atacağı adımların boyutunu genişletmiş ve Birliğin sadece tedbir almak değil çevre ile ilgili çalışmaları finanse etmesi gerektiği üzerinde odaklanmıştır. Daha önce tedbir alınması gerektiği ifade edilen çevre olgusunun bu Antlaşma ile finanse edilmesi, çevrenin korunması ve kirliliğin temizlemesi konularında Birliğe üye olan ülkelerin çevre ile ilgili somut adımlar atmasını sağlamıştır.

3.7. Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları

AB çevre politikaları, uzun bir süre Birlik içinde var olan problemlerin çözümü üzerinde durmuştur. Sonrasında ise, kirliliğin hem bölgesel hem de küresel olma özelliğinden dolayı uluslararası düzeyde kirlilik konusunda ortak ve uyumlu hareket etmek gerektiğinin farkına varılmıştır (Duru, 2007: 4). Avrupa Birliği Çevre Politikaları çok eski bir tarihe dayanmamaktadır. 1972'de hazırlanan Birinci Çevre Eylem Programıyla uygulamaya konulan çevre politikası, Roma Antlaşması'na Avrupa Tek Senedi birlikte eklenerek Birlik politikası halini almıştır. Çevre sorunlarının ulusal ve küresel çözümüne yönelik olarak hazırlanan ve her biri 4-5 yıllık dönemleri kapsayan Çevre Eylem Programlarından şimdiye kadar altı program uygulamaya konulmuştur (Bulut, 2008: 18). Yedinci program ise günümüzde yürürlüktedir.

Avrupa Birliğinin çevre ile ilgili atmış olduğu adımlarda çevre politikası kapsamlı bir şekilde ele alınmamakta sadece çevrenin dayandığı temel ilkelere bahsedilmektedir. AB çevre politikalarının daha iyi anlaşılabilmesi için çevre

eylem planları da incelenmelidir. Çevre Eylem Planları Birlik içinde izlenecek politikaların ana ilkelerini ortaya koymakta ve çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasında yol göstermektedir (Duru, 2007: 5). Bağlayıcılığı olmayan Çevre Eylem Planları politikaların uygulanmasını ve çevre ile ilgili olarak Birliğe üye olan ülkelere yol göstermesini sağlamak amacı ile oluşturulmuşlardır.

3.7.1. Birinci Çevre Eylem Programı

Birinci Çevre Eylem Programı, AB'nin çevre alanında ilk büyük girişimi ve geniş kapsamlı hedeflere ulaşmak için bir strateji olarak benimsendiğinin göstergesidir (Budak, 2004: 400). Birinci Çevre Eylem Programı 1972 yılında çevre sorunları konusunda uyulacak ortak politikaların ve uygulamada dayanılacak ilkelerin saptanması için hazırlanmıştır. Aynı yıl Stockholm'de gerçekleştirilen İnsan Çevresi Konferansının böyle bir çevre eylem programının hazırlanmasındaki payı büyüktür (Duru, 2007: 6).

23 Kasım 1973'te onanan ve yürürlüğe giren program 1973-1976 yıllarını kapsamaktadır. Bu eylem programı birbirleri ile karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan çevrenin korunması, refah ve ekonomik gelişmenin tartışılmasını sağlamıştır (Hey, 2005:18). Bu program içerisinde topluluk üç eylem kategorisi oluşturmuştur. Bunlar; kirliliğe ve gürültüye neden olan şeyleri önlemek ve azaltmak, çevreyi ve yaşam şartlarını iyileştirmek, uluslararası örgütlerle işbirliği geliştirmektir (Budak, 2000: 222).

Birinci Çevre Eylem Programında yer alan temel ilkeler şunlardır (Budak, 2004: 399-400):

- Kirliliğin kaynaktan önlenmesi
- Çevrenin dikkate alınmasında, bütün planlama ve karar alma süreçlerinin bir parçası haline gelmesi
- Kirleten öder ilkesi
- Topluluk politikalarının gelişmekte olan ülkelere etkisinin dikkate alınması
- Küresel işbirliğinin özendirilmesi
- Amaca uygun faaliyet düzeylerinin belirlenmesi
- Çevre bilincinin geliştirilmesi için eğitim faaliyetlerinin yerine getirilmesi
- Milli programların uyumlaştırılması ve koordinasyonu
- Çevre bilgilendirme süreçlerinin yürürlüğe konması

3.7.2. İkinci Çevre Eylem Programı

1977 yılında kabul edilen ve 1977-1981 dönemini kapsayan İkinci Çevre Eylem Programı, Birinci Eylem Programının devamı niteliğinde gelişme göster-

miş (Akdur, 2005: 85) ve Birinci Eylem Programını daha geniş bir yelpazede ele almıştır (Hey, 2005: 19). İkinci Çevre Eylem Programında, Birinci programda uygulanmayan maddelere tekrar yer verilmiştir (Çokgezen, 2007: 94). Bu programda yer alan öncelikli konu, havanın ve suyun kirlenmesinin önüne geçmektir. Bunun amaçla beraber Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) ilk kez bu eylem programında gündeme getirilmiştir. AB İkinci Eylem Programından sonra şu kararları almıştır (Bayram vd., 2011: 34):

- Kirliliğin önlenmesi, meydana gelmesinden sonra ortadan kaldırılmaya çalışılmasından daha etkilidir,
- Kirleten öder ilkesi,
- Herhangi bir faaliyetin çevreye etkisinin göz önüne alınması,
- Çevresel eylemlerin en uygun ve en elverişli düzeyde ele alınması.

3.7.3. Üçüncü Çevre Eylem Programı

1982 ve 1986 yıllarını kapsayan Üçüncü Çevre Eylem Programı çevre politikalarının ele alınmasında önemli değişiklikler yansıtmaktadır (Popeanga, 2013: 26). Üçüncü Çevre Eylem Programı temel olarak kirliliğin kontrol edilmesi değil (Ulutaş vd., 2011: 257), kirliliğin önlenmesi üzerinde durmuştur (Keser, 2011: 283). Programda, Topluluğun çevre politikaları ile ilgili amaçlarının, daha önceki programlara göre daha geniş bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Yaşam kalitesinin belirlenmesinde doğrudan etkili olan insan sağlığının korunması su, iklim, hammaddeler, hava, toprak, flora, fauna, yapay çevre, kültürel miras, gibi bütün öğeler ile kaynakların iyileştirilmesi ve korunması ele alınan temel konulardandır. Bu çevre politikasının, önceki programa göre daha detaylı ve kapsamlı bir şekilde ele alınması, çevre sorunlarının geçen 10 yıllık sürede sahip olduğu özellikler açısından geçirdiği değişimden kaynaklanmaktadır (Duru, 2007: 7).

Üçüncü programın önceki iki programa göre getirmiş olduğu yenilik çevre politikalarının diğer politika alanları üzerinde olumlu bir etkisinin olabileceği gerçeğidir. Çevre ile ilgili faaliyetlerin sanayi alanındaki yenilikleri hızlandırma ve istihdam oluşturmak konularında etkili olacağı vurgulanmaktadır. Bu programda yeni teknolojilerin geliştirilmesi de önemli bir yer tutmuştur. Özellikle çevre kirliliği boyutuyla düşünüldüğünde, Topluluğun “Kirliliği Kaynağında Ödeme” ilkesinin uygulanmasına en elverişli alanlardan biri olacağı düşünülmektedir (Karabulut, 2004: 44)

3.7.4. Dördüncü Çevre Eylem Programı

19 Ekim 1987 yılında onanan Dördüncü Çevre Eylem Programı, 1987-1992 yıllarını kapsamaktadır. Daha önceki programlarla arasındaki en önemli fark, Avru-

pa Topluluğu tarihindeki çok önemli antlaşmalardan biri olan Avrupa Tek Senedin hazırlanmasından sonra oluşturulan ilk program olmasıdır. Çevre politikalarını ekonomik ve toplumsal gelişmişliğin bir unsur olarak inceleyen bu program Avrupa Tek Senedinin belirlemiş olduğu politikalar doğrultusunda oluşturulmuştur (Ulukent, 2010: 42).

Programda özellikle tarım sektörünün çevreye verdiği olumsuz etkilerin engellenmesi hususunda ciddi bir denge arayışına girilmiştir. Yine bu program kirliliğin başladığı anda önlenmesine yönelik tedbirlerin alındığı ve maliyet açısından bu tedbirlerin ileride sağlayacağı fayda ile birlikte düşünüldüğü bir programdır. Dördüncü Çevre Eylem Programının diğerlerinden ayıran belirgin bir diğer özellik ise çevre konusunda bazı ulusal finansman kaynaklarını devreye sokmasıdır. Bu program çevre politikalarını diğer birlik politikaları ile ilişkilendirmesi ve bu sayede çevre mevzuatının güçlendirmesi açısından dikkat çekicidir (Çokgezen, 2007: 94-95).

3.7.5. Beşinci Çevre Eylem Programı

1993-2000 yıllarını kapsayan ve “Sürdürülebilirliğe Doğru” diye adlandırılan Beşinci Çevre Eylem Programı Rio Konferansına ve Gündem 21’e paralel olarak yayınlanmıştır (Popeanga, 2013: 27). Bu programın temel hedefi, Birlik içindeki büyümeyi sürdürülebilir bir kalkınmaya dönüştürebilmektir. Bu programın temel ilkeleri, kirlenme öder ve ihtiyat ilkelerinin iyi bir şekilde uygulanması ve ortak sorumluluk kavramının yaygınlaştırılmasıdır (Sarıkaya, 2004: 3).

Bu Program, beş temel sektör olan ulaştırma, turizm, tarım, sanayi ve enerjinin çevre üzerinde oluşturduğu etkiyi ön plana çıkarmıştır.

Önceki programlara oranla daha kapsamlı ve çevresel sorunları daha geniş bir şekilde ele alan bu program, iklim değişikliği, doğal kaynakların yok olması ve biyolojik çeşitlilikteki kayıp, hava kirliliği, kıyı alanlarındaki kirlilik ve atıklar ile kentsel çevrenin bozulması üzerinde durmaktadır. Yine bu programda Orta ve Doğu Avrupa'nın sahip olduğu çevre sorunlarına da değinilmiştir (Duru, 2007: 8).

3.7.6. Altıncı Çevre Eylem Programı

“Bizim Seçimimiz, Bizim Geleceğimiz” adı altında 2002 yılında kabul edilen Altıncı Çevre Eylem Programı 2002-2012 yılları arasında kapsamıştır. Altıncı Çevre Eylem Programı ana hatlarıyla Çevre Hukukunun AB üye ülkeleri tarafından yüksek derecede uygulanmasının sağlanması ile çevresel İlkelerin ve politik hedeflerin tam entegrasyonunun AB ülkeleri tarafından onaylanması üzerinde durmuştur (Popeanga, 2013:27).

Altıncı Çevre Eylem Programında dört öncelikli konu bulunmaktadır. Bunlar: (Papadaki, 2012: 152)

- Kyoto Protokolü hedeflerine en kısa zamanda ulaşabilme çalışmaları ile iklim değişikliği,
- Esas odak noktası tehlikeli maddeler içeren büyük afetlerin engellenmesi ve yönetimi olacak şekilde biyolojik çeşitlilik ve Natura 2000 Network'a dayandırılması
- İnsan sağlığının hem tehdit edilmediği, hem de olumsuz yönde etkilenmediği bir durum gibi çevresel niteliği amaçlayan çevre ve sağlık arasındaki ilişki,
- Katı atıkların ve kaynakların sürdürülebilir yönetimi.

Altıncı Çevre Eylem Programının daha çok önceki programlarda benimsenen ilkeler üzerine kurulduğu söylenebilir. Bu durum, çevre duyarlılığının yaygınlaştırılıp katılımın artırılmasına, sürdürülebilir kalkınma ilkesine, çevre sorunlarının geniş kapsamlı bakış açısıyla ele alınmasına ve pazar ekonomisinin güçlendirilmesine yapılan vurguda görülebilmektedir. Serbest piyasayı düzenleyici nitelikteki kurallara yer verilmesi, programda ilk bakışta görülen özelliklerdendir. Yine program, küresel ölçekteki çevre sorunlarını daha geniş bir şekilde ele alınmaktadır (Duru, 2007: 9).

3.7.7. Yedinci Çevre Eylem Programı

Yedinci Çevre Eylem Programı 17 Ocak 2014 tarihinde “Gezegenin Sınırları İçinde, Daha İyi Yaşamak” sloganıyla yürürlüğe girmiştir. Bu yeni program 2012 yılında sona eren Altıncı Çevre Eylem Programının yerini almaktadır. (İKV, 2014: 1). Program 2020 yılına kadar yürürlükte kalacaktır (Anstoetter ve McDonough, 2012: 3).

Geçtiğimiz on yılda AB çevre mevzuatına geniş bir yelpazede yer vermiştir. Bunun sonucu olarak hava, su ve toprak kirliliği önemli ölçüde azalmıştır. Mevcut kimyasallar modernize edilmiş ve birçok zehirli ve tehlikeli maddenin kullanımı kısıtlanmıştır. Bu doğrultuda programın 2020 yılına kadar gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçlar şunlardır (ec.europa.eu):

- Avrupa Birliği sermayesini korumak, muhafaza etmek ve geliştirmek,
- Avrupa Birliğini etkin kaynak kullanımlı, çevreci ve rekabetçi düşük karbon ekonomisine dönüştürmek,
- Avrupa Birliği vatandaşlarını çevre ile ilgili baskılardan ve sağlık ve refah risklerinden korumak,
- Mevzuatın daha iyi uygulanması,
- Bilgilendirme tabanını geliştirerek daha iyi bilgi verme,
- Çevre ve iklim politikası için daha geniş ve daha mantıklı yatırımlar gerçekleştirmek,
- Çevresel gerekliliklerin ve düşüncelerin diğer politikalara tam entegrasyonunu sağlamak,

- Birlik ülkelerini daha sürdürülebilir hale getirmek,
- Birliğin uluslararası iklim ve çevre sorunlarına daha etkili bir şekilde tavır almasına yardım etmek

Avrupa Birliği Çevre Eylem Planları çevre ile ilgili programların uygulanmasına ve başarıya ulaşmasına yardımcı olmuşlardır. AB belirlediği politikalar doğrultusunda Birliğe üye ülkelerin uygulamaları amacıyla hazırlanmış olduğu bu planlar, Birliğe aday ülkelere ve diğer dünya ülkelerine de örnek teşkil etmektedir. AB'nin oluşturmuş olduğu politikalar çevre ile ilgili genel çerçeveyi belirlerken, çevre eylem planları bu çerçevenin içinin doldurulması anlamına gelmektedir. Çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması için çevre eylem planlarının başarılı bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Sonuç

Çevre sorunları esas itibarıyla sadece dünü veya bugünü kapsayan bir sorun değildir. Yine ne kadar etkili önlem alınırsa alınsın tamamıyla ortadan kaldırılabilecek bir sorun da değildir. Çevre sorunları hem insan sağlığını tehlikeye atmakta hem de birçok canlı türünün yok olmasına neden olmaktadır. Bu derece önem arz eden sorunlar bireysel olarak devletlerin altından kalkabilecekleri sonun çok ötesinde bir sorundur. Çünkü çevre kirliliği sonuçları bölgesel veya ulusal nitelikte değil küresel bir sorundur. Bu nedenle ülkelerin tek tek bu alanda politikalar belirlemeleri bu kirliliğin önüne geçmesinde çok fazla etkili olamamaktadır. Çevre sorunları alanında başarı elde edilebilmesi için tüm ülkelerin birlikte politikalar belirlemeleri ve uygulamaları gerekmektedir. Dünyada kurulan birçok kuruluş çevre sorunları alanında çeşitli politikalar oluşturmakta ve bunların uygulanması için öncülük etmektedirler. AB de bu kuruluşlar arasında çok önemli bir yere sahip olan kuruluşlardan biridir. AB oluşturmuş olduğu çevre politikalarının hem üye ülke ve aday ülkeler tarafından uygulanmasını sağlamakta hem de diğer ülkelere örnek olmaktadır.

Çevre ile ilgili politikalar oluşturanlar öncelikle soruna ekonomik olarak yaklaşmışlardır. Fakat ekonomik olarak çevre sorunlarını ele alıp politikalar oluşturmak yeterli değildir. Çevre sorunları dışsallığının yoğun olmasından dolayı, politikalar ekolojik ve etik değerleri de kapsayacak şekilde oluşturulmaya başlanmıştır. AB yapı olarak ekonomik bir entegrasyondur ve sorunların çözümüne ilk etapta ekonomik olarak bakmıştır. AB'nin bu çalışmaları yeterli olmayınca yapmış olduğu politikaları sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda çevre sorunlarının diğer yönlerini de kapsayacak şekilde oluşturmuştur.

AB'nin oluşturmuş olduğu çevre politikalarının sadece Birlik üyeleri tarafından uygulanması çevre sorunlarını ortadan kaldırmada yeterli değildir. Çevre ile

İlgili başarıların elde edilebilmesi için AB politikalarının tüm devletler tarafından uygulanması gerekir. Ülkelerin bir araya gelerek bu politikaları kendi hukuksal düzenlerine entegre etmeleri ve uygulamaları çevre sorunları konusunda etkili sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilir.

AB çevre politikaları; Birliğe üye ülkelerin bir bütün olarak daha kaliteli çevresel şartlarda yaşamalarının sağlanması, ekolojik dengenin bozulmasına neden olan faaliyetlerden uzak durulması, doğal kaynakların sömürülmesinin engellenmesi, ekonomik kalkınma sırasında çevrenin kirlenmesinin önüne geçilmesi ve gelecek nesillere temiz bir çevre bırakılması amacı ile oluşturulmuştur. Bu amaçlar için AB Avrupa Tek Senedi, Maastricht, Amsterdam ve Nice ile Lizbon Antlaşmalarında çevrenin korunması konusunda adım atılması gerektiğini dile getirmiştir. Avrupa Tek Senedi Antlaşmasında doğal kaynakların korunması ve çevreyi kirlüten etmenlerin kontrolü ile ilgili yasal düzenlemeler getirilmesi, Maastricht Antlaşmasında çevre ile ilgili artık somut adımların atılması, Amsterdam ve Nice Antlaşmalarında çevre kalitesinin sürdürülebilir bir şekilde korunması, Lizbon Antlaşması ile tedbir almanın yeterli olmadığı, çevre ile ilgili daha somut adımların atılması ve Birlik tarafından çevre ile ilgili harcamaların finanse edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

AB oluşturmuş olduğu çevre politikalarda belirlediği hedeflere ulaşabilmek için yedi farklı eylem programı oluşturmuştur. 4-5 yıllık dönemleri kapsayan ve hukuksal anlamda bağlayıcılığı olmayan çevre eylem planları, çevre sorunlarının ulusal ve küresel bazda ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Çevre eylem planlarının uygulanma başarısı çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması ve önlenmesi başarısını beraberinde getirmektedir.

KAYNAKLAR

- Akdur, Recep. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye Çevre Koruma Politikaları: Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyumunu*. Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını: Ankara. s. 233.
- Aksoy, Metin ve Şentürk, Suat Hayri. (2013). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Çerçevesinde Çevre Faslı Ve Mevzuatı. Uluslararası Katılımlı Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Gümüşhane. ss. 253-261.
- Alım, Mete. (2006). Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye'de Çevre ve İlköğretimde Çevre Eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2*. ss. 599-616.
- Anstoetter, Mark D. ve McDonough, M. (2012). Environment Action Program To Address Nanomaterials and Endocrine Disruptors. *Shook Hardy and Bacon LLP*. ss. 1-10.

- Arat, Güzin ve Türkeş, Murat. (2002). Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor. *Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli*. Ankara.
- Aytuğ, Hüseyin Kutay. (2014). Sürdürülebilir Su Kullanımı Açısından Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Türkiye'nin Uyumu. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2*. ss. 1-18.
- Bayazıt Hayta, Ateş. (2006). Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ailenin Yeri ve Önemi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2*. ss. 359-376.
- Baykal, Hülya & Baykal, Tan. (2008). Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt: 5, Sayı: 9*. ss. 1-17.
- Bayram, Tuba, Altıkat, Aysun ve Torun, Fatma. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1*. ss. 33-38.
- Budak, Sevim. (2000). *Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası*. Buke Yayınları: İstanbul: s. 488.
- Budak, Sevim. (2004). Uluslararası Çevre Düzenlemeleri Bağlamında Politika Adalet ve Kalkınma. (Ed., Yıldırım, Uğur ve Marin, Mehmet Cevher). *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*. Beta Yayınları: İstanbul. ss. 385-430.
- Bulut, Süleyman. (2008). *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Çevre Politikası Uygulamalarının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Can, Fatih. (2016). Çevre Politikasının Ekonomik Araçları. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 3*. ss. 58-73.
- Çerçi, Ezgi. (2011). Çevre Hukukunun Temel İlkeleri. *Anahtar Dergisi, Haziran 2011*. ss. 20-23.
- Çokgezen, Jale. (2007). Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 23 Sayı: 2*. ss. 91-115.
- Demiral, Berkan. (2000). Türkiye Belediyelerinin Çevre Politikaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1*. ss. 19-27.
- Dikmen, A. Çağatay. (2005). AB'de Enerji ve Çevre. *TMMOB Türkiye V. Enerji Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayını: Ankara.
- Durmaz, Burcu. (2004). *Avrupa Birliğinde Çevre Politikası Alanında Muhtemel Müzakere Sürecine Yönelik Gerekli Hazırlıkların Örneklerle Çalışılması*. Uzmanlık Tezi. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği: Ankara.
- Duru, Bülent. (2007). Avrupa Birliği Çevre Politikası. (Ed., Erhan, Çağrı ve Senemoğlu, Deniz). *Avrupa Birliği Politikaları, İmaj Yayınevi*: Ankara. s. 280.
- Erol, Hamdullah Ve Uzun, Naim. (2016). 5. Sınıf Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri: Bir Köy Okulu Örneği. *Social Sciences Studies, Cilt: 4, Sayı: 1*. ss. 16-30.
- Gençalp, Ebru Ve Gürsoy, Barış. (2016). Uluslararası Çevre Rejimleri. *Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 7*. ss. 215-235.

- Grossman, Margaret Rosso. (2007). Agriculture And The Polluter Pays Principle. *Electronic Journal Of Comparative Law, Vol: 11, No: 3.* pp. 1-66.
- Güneş, Ahmet M.. (2011). Yeni Anayasa Tartışmaları Bağlamında Çevre. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 3.* ss. 259-283.
- Hey, Christian. (2005). A Short History Of The Policy Strategies. Eu Environmental Policies Handbook. *European Environmental Bureau.* Brussels, pp. 17-30.
<http://ec.europa.eu/environment/newprg/index.htm>. 15.03.2016.
http://kamuyonetimi.ksu.edu.tr/kategori_resimler/upload/KSU_UPLOAD39_138849.pdf. 01.04.2016.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54c601e2c6a9e3.08785651. 10.02.2016
- İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Raporu (2014). *AB'de 7'inci Çevre Eylem Programı Başladı.* İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. 7s.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2014). İşletme ve Sanayi Politikası.* İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. İstanbul. 64s.
- Karabıçak, Mevlüt & Armağan, Ramazan. (2004). Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2.* ss. 203-228.
- Karabulut, Elif. (2004). Avrupa Birliği Çevre Politikaları. (Ed., Uzun, Turgay ve Özeni Serap). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye.* Seçkin Yayıncılık: Ankara: 332s.
- Karacan, Ali Rıza. (2002). İşletmelerde Çevre Koruma Bilinci ve Yükümlülükleri, Türkiye ve Avrupa Birliğinde İşletmeler Yönünden Çevre Koruma Politikaları. *Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1.* 1-11.
- Kaygısız, Ümmühan. (2012). Avrupa Birliği'nde Son Dönem Demokratikleşme Çabaları: Lizbon Antlaşmasının Demokratikleşmeye Katkısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 3 Sayı: 6.* 93-108.
- Kaypak, Şafak. (2013). Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 31.* ss. 17-34.
- Keser, Ivana. (2011). The Common Maritime Transport Policy Of The European Union-The Protection And Preservation Of The Marine Environment. *Poredbeno Pomorsko Pravo, No: 50.* pp. 269-304.
- Kılıç, Selim. (2001). Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2.* ss. 131-149.
- Küçükçaya, Alper. (2008). *Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme.* Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Manisa.
- Lavrysen, Luc. (2002). *Environmental Law Syllabus, Ghent University.* Belçika, 49s. Mathews, Tuchman Jessica. (1991). *Preserving The Global Environment.* Norton Company: New York.

- Memiş, Emin. (2014). Çevreyi Korumayı Amaçlayan Pozitif Hükümler Ve Çevre İdare Hukukunu Oluşturan İlkeler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3.* ss. 27-56.
- Mutlu, Ayşegül. (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri Ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları. *Maliye Dergisi, Sayı: 150.* ss. 53-78.
- Orkunoğlu, Işıl Fulya, Bilgin, Sibel. (2010). Fiskal Ve Ekstrafiskal Amaçlar Bağlamında 1970'lerden Günümüze Çevre Vergileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1.* ss. 77-108.
- Özler, Zeynep. (2009). *Lizbon Antlaşması, İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu.* http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf. 07.03.2016.
- Özsoy, Şafak. (2003). *Türk Çevre Mevzuatı Ve Çevre Politikaları İle Beton Sektörünün Etkileşimi.* <http://www.tulipconsultants.com/admin/yuklenendosyalar/hbb-bildiri.pdf>. 22.02.2016
- Öztunç, Özgür. (2006). *Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Öztürk, Talip Ve Zeyimoğlu Öztürk, Filiz. (2015). Öğretmen Adaylarının Çevre ve Çevre Eğitimi İle İlgili Görüşmeleri: Ordu Üniversitesi Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 33.* ss. 115-132.
- Palabıyık, Hamit. (2004). Uluslararası Ticaret ve Çevre: Dünya Ticaret Örgütü Üzerine Açıklamalar. (Ed., Yıldırım, Uğur ve Marin, Mehmet Cevher). *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar.* Beta Yayınları: İstanbul. ss. 249-272.
- Papadaki, O. Gioti. (2012). European Environmental Policy And The Strategy: Europe 2020. *Regional Science Inquiry Journal, Vol: 4, No: 1.* pp. 151-158.
- Popeanga, Vasile. (2013). Environmental Action Programmes In The European Union-Evolution And Specific. *University Of Targu Jiu Letter And Social Science Series, No: 3.* ss. 24-33.
- Sarıkaya, Hasan Zuhuri. (2004). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları. *Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1.* ss. 1-10.
- Sönmezoglu, Faruk Ve Erler Bayır, Özgür. (2012). Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler. *İnönü Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, No:47.* ss. 247-289.
- Şeren, Gamze & Dedebeğ, Emin. (2013). Ab Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikaları. *Ey International Congress On Ekonomik I,* ss. 1-21.
- Taytak, Meçik & Meçik, Oytun. (2009). Küresel Çevre Sorunlarına Karşı Uluslararası Yeşil Diyalog. *Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler El Kitabı.* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını. ss. 250-264.
- Toprak, Düriye. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları Ve Mali Araçlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4.* ss. 146-169.
- Toprak, Zerrin. (1989). Çevre Hakkı ve Yerel Yönetimler. *İnsan Hakları Yıllığı, Cilt: 10, Sayı: 11.* ss. 91-106.

- Tsebelis, George And Kalandrakis, Anastassios. (1999). The European Parliament And Environmental Legislation: The Case Of Chemicals. *European Journal Of Political Research*, No: 36. pp. 119-154.
- Ulucak, Recep. (2013). İktisat Politikası Olarak Çevre Politikaları ve Araç Seçimi. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 34. ss. 1-16.
- Ulukent, Ali Nihat. (2010). *Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Ulutaş, Ferda, Alkaya, Emrah & Böğürçü, Merve. (2011). A Comparative Analysis Of Turkish And European Union Environmental Legislation Regarding Cleaner. (Sustainable) Production Concept. *International Journal Of Environment And Sustainable Development*, Vol: 10, No: 3. pp. 246-266.
- Uslu, Yeter Demir Ve Erkan, Ufuk. (2016). Çevre Yönetim Sistemlerinde Yenilenebilir Enerji Uygulamaları: Yeşil Ofis. *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1. ss. 211-233.
- Yalçın, Arman Zafer. (2009). Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 21. ss. 288-309.
- Yılmaz, Abdullah, Bozkurt, Yavuz & Taşkın, Ercan. (2005). Doğal Kaynakların Korunmasında Çevre Yönetiminin Etkinliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 13. ss. 15-30.